

УДК 32:305

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.26>**І. Є. Ворчакова**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4334-1793>кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри психології, філософії
та соціально-гуманітарних дисциплінНаціонального університету кораблебудування
імені адмірала Макарова

ЖІНОЧЕ ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО: ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОГО СПРИЙНЯТТЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Виклики сучасності створили нову тенденцію – жінки рішучіше приймають рішення щодо реагування на кризи. Лідерство жінок та їхні ролі у прийнятті рішень збільшилися як на рівні сім'ї, так й на рівні громади. Забезпечення гендерних прав на законодавчому рівні поступово приводить до зміни традиційних уявлень про лідерські ролі в гендерному сприйнятті. Останнім часом в Україні саме ситуаційний фактор (фактор війни) сприяв розвитку жіночого політичного лідерства.

Сьогодні варіативність наявних соціокультурних ресурсів створює умови для існування високих статусних жіночих ролей. Змінилися можливості доступу жінок до інститутів політичної влади та лідерства. Сучасні представники органів української влади стали більш гендерно толерантними і сприймають людей-професіоналів незалежно від статі, а залежно від їх професійних здібностей.

В сучасному світі все частіше стоїть питання не стільки про стереотипізацію приходу жінки до влади, а скільки про її фінансові та соціально-побутові можливості (наприклад, можливості залишати маленьких дітей на чоловіка чи третю особу, можливість відвідувати дитячий садочок в умовах воєнного стану, опіка над літніми людьми тощо). Очевидно, що відмінності між лідерськими бар'єрами чоловіків і жінок існують, але вони не виступають чинником, який закриває можливість для жінки бути лідером у політиці.

Прогресивною тенденцією є те, що жінка-лідерка вже не викликає такого резонансу в українському соціумі, як декілька десятків років тому, але все ж таки залишається достатньо цікавим для суспільного аналізу феноменом. Тривале вивчення цього питання показує, що змінюються соціальні сприйняття жінки-лідерки, її вже менше перестають протиставляти чоловіку-лідеру, а сприймають як окрему повноцінну одиницю. Відповідно й науковий пошук на сучасному етапі повинен проводитися не шляхом гендерного корпоративного аналізу, а вивчатися

когнітивні особливості лідерок та їх аксіологічні якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми статті. Феномен жінки-лідерки викликає помітний науковий інтерес, з роками тільки посилюється політологічний дискурс про природу і особливості жіночого політичного лідерства, про його характер і механізми. Зокрема, аналізом гендерних аспектів політичного лідерства займаються такі вчені як Т. Богданова [1], О. Вознюк [2], В. Гошовська [3], Л. Даніленко [3], А. Кузьмін [4], О. Рудакевич [6], Н. Савелюк [7], Ю. Секунова [8], І. Товкун [8], Д. Шуцька [6]. Жінка в політиці в межах наукових політологічних пошуків виступає доволі динамічним та мобільним об'єктом дослідження. Поява нових політичних жінок-акторок зобов'язує науковців, через вивчення діяльності останніх, визначати структуру та зміст сучасного жіночого політичного лідерства. В такому контексті ми ставимо перед собою завдання не тільки виокремити трансформації в квінтесенції вищезгаданого феномену, а й дослідити варіативність гендерних сприйнятів щодо цього явища. Виконання поставленого завдання починаємо здійснювати, в першу чергу, через розмежування понять, які вперше будуть представлені в науковій літературі. Пропонуємо розрізнити дефініції «гендерні аспекти політичного лідерства» і «жіноче політичне лідерство». Гендерний аспект політичного лідерства – це поняття, пов'язане з політичною діяльністю чоловіків та жінок, що охоплює питання, які стосуються їх політичної поведінки, відмінностей у представленнях чоловіків та жінок у владних відносинах та вплив обох статей на характер взаємодії в політичній сфері. Жіноче політичне лідерство – процес, діяльність з реалізації функцій політичного лідера жінками, пов'язаний із управлінням державними і суспільними процесами, а також найвищий рівень прояву жінками своїх політичних амбіцій. Саме чітко визначене нами останнє поняття дає можливість сформулювати мету статті.

Формулювання мети статті. Встановити особливості гендерного сприйняття жіночого політичного лідерства через проведення якісного методу дослідження та його трансформаційні репрезентанти в сучасних наукових працях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до звіту Global Gender Gap Report (2021), незважаючи на те, що сьогодні в парламентах жінок більше, дві країни нещодавно обрали свою першу жінку прем'єр-міністром (Того у 2020 році та Бельгія у 2019 році). Політична прірва все ще є найширшою з усіх чотирьох аспектів, які охоплює звіт (освіта, охорона здоров'я, політика та економіка). З одного боку, серед 156 країн, охоплених звітом, спостерігається значне зростання кількості жінок у парламентах. Однак, з іншого боку, жінки все ще становлять лише 26,1% з приблизно 35 500 парламентських місць і лише 22,6% з понад 3400 міністрів у всьому світі. Станом на 15 січня 2021 року у 81 країні ніколи не було жінки на чолі держави. Крім того, за останні 50 років не було жодної жінки на посаді глави держави у 85 із 156 країн, які охоплює GGGR [10]. Ці показники говорять про те, що гендерний розрив у професійній реалізації та кар'єрному зростанні зменшується, але досягнення гендерного паритету займе ще багато років. Позитивній тенденції в цьому напрямку може сприяти два фактора – долання гендерних стереотипів і, як наслідок, гендерно толерантне сприйняття керівної ролі та місця жінки у суспільстві.

Задля з'ясування особливостей сучасного гендерного сприйняття суспільством явища жіночого політичного лідерства нами було вирішено провести якісний метод дослідження – фокусоване групове опитування. Виходячи з того, що саме розвиток молодіжної еліти є одним з мірил соціального прогресу, респондентами було обрано саму цю соціальну групу, точніше, студентів різних спеціальностей двох вищих навчальних закладів (Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова та Національного університету «Одеська юридична академія»). З метою отримання більш достовірної інформації проведено три фокусованих групових інтерв'ю по 10 осіб в кожній групі. Першу групу представляли чоловіки, другу – представниці жіночої статі і третя складалася із рівної кількості чоловіків і жінок. Такий підхід дав нам можливість встановити гендерне сприйняття об'єкту, що досліджується, до того ж, третя група дала зрозуміти чи впливає присутність протилежної статі на погляди інтерв'юєрів.

Проведене емпіричне дослідження показало, що молоді здебільшого неприхильні гендерні стереотипи. Сучасний культурний інформаційний простір сформував у молодого покоління, що досліджувалося, антидискримінаційне уявлення

про ролі жінок у суспільстві. Тому для них цілком неприродним виглядає питання, що жінка повинна бути в усіх аспектах (розумовому, інтелектуальному, психологічному, дипломатичному, мотиваційному тощо) набагато сильніше за чоловіка, щоб досягти кар'єрного успіху і зайняти лідерські позиції. В даному контексті варто погодитися з думкою О. Романюк, що «гендерні стереотипи (обіймати керівні посади у різних сферах діяльності може тільки чоловік, що сім'я та кар'єра для жінки – це речі несумісні, жінки більш емоційні та менш схильні до ризику і т. і.) з погляду численних наукових досліджень сьогодні уже не є актуальними, оскільки ґрунтуються лише на психологічних та фізіологічних особливостях жінки» [5]. Одновекторної думки дотримується і Н. Савелюк, підкреслюючи, «що зміна традиційних уявлень та стереотипів має включати переосмислення штучно розподілених ролей чоловіка та жінки, усвідомлення того, що не існує лише чоловічої та жіночої характеристики, ролі, діяльності. Натомість різним особистостям, незалежно від їх статі, можуть бути притаманні самостійність або залежність, активність чи пасивність, сила або слабкість, прагматизм чи мрійливість. Вищезазначене стосується і сфери політичної діяльності та державного управління» [7, с. 75].

Молоді люди, як чоловіки, так і жінки, які були респондентами нашого інтерв'ювання, виявилися представниками андрогінного типу статево-рольової поведінки. Для них дискримінаційним виглядало питання, що жінка повинна бути набагато розумнішою, сильнішою, креативнішою за чоловіка, якщо вона хоче побудувати політичну кар'єру і зайняти високу політичну посаду. Науковиця С. Шеленкова, на основі проведеного дослідження гендерного аспекту лідерства студентської молоді отримала аналогічні результати, зазначивши, що «переважна більшість опитаних (94%) – є представниками андрогінного типу статево-рольової поведінки, виявляючи, таким чином, як чоловічі (маскулінні) так і жіночі (фемінні) ознаки. Решта опитаних (6%) – є представниками фемінної статево-рольової поведінки» [9, с. 165]. Виходячи з результатів опитувальника, дослідниця прийшла до висновку, що можна підтвердити актуальність явища деформації маскулінності та фемінності, що проявляється у поєднанні обох ознак у структурі особистості опитаних нею студентів.

На нашу думку, порівняння жіночого і чоловічого політичного лідерства в науковій літературі було достатньо умовним. Виокремлення особливих рис, якими наділяли жінок-лідерок, здебільшого мотивувалося тими якостями, які є іманентні жінкам від природи і не підкріплювалися статистичними показниками прояву лідерок у політиці. Наприклад, більша емоційність

у порівнянні з чоловіками, яку приписують жінкам в політиці, не має доведеного підґрунтя. Жінки, які представлені сьогодні в українській владі не поступаються чоловікам в стриманості, дипломатичності та виваженості.

Водночас, наділення жінок-лідерок більш позитивними якостями у порівнянні з чоловіками-лідерами, теж може бути дискусійним питанням. Зокрема, деякі науковці зазначають, що «пріоритет, який можливо виокремити як надважливу якість «жіночого лідерства», це те, що жінка може робити декілька дій одночасно. Друга важлива якість жінки – це вміння швидше навчатись та сприймати, опрацьовувати проблему й приймати рішення для її вирішення... Активні жінки-лідерки є цілеспрямованими, енергійними, психологічно-стійкими особистостями, які завжди ставлять перед собою мету та досягають її» [2, с. 12].

Група європейських науковців у 2023 році провела дослідження [13], що стосувалося деяких аспектів жіночого політичного лідерства і виявила, що політичне представництво жінок тісно пов'язане з просуванням юридичної рівності економічних можливостей. Дані свідчать про те, що лише якщо жінки мають значне представництво (в ідеалі паритет), можна досягнути цих можливостей. І, як і в вищепроаналізованих дослідженнях, в зазначеній роботі європейських науковців також підкреслюються переваги від жіночого політичного представництва. Зокрема, доводиться, що більше жінок у політичному керівництві означає рішення, означає вирішення криз, означає прогрес усього суспільства. Це має величезне значення, оскільки саме політичне керівництво приймає рішення щодо законів і правил, вирішує, чи мають жінки такі ж права, як і чоловіки, та жіноче політичне лідерство позитивно впливає на реалізацію законодавства про гендерно зумовлене насильство.

Сприйняття жінок-лідерок змінюються в залежності від обставин. Наприклад, під час кризи у державі, як доводять закордонні науковці, «жінки, які займають політичні посади, можуть викликати сильні, конфліктні почуття та асоціації з матер'ю як амбівалентного об'єкта материнської фантазії та ідентифікації» [14, с. 150]. Вже згаданому закордонному науковому дослідженні «Сприйняття жінок як політичних лідерів під час кризи: психосоціальне дослідження», автори, після проведення соціологічного опитування, приходять до висновку, що під час COVID-19, «якості, пов'язані з культурними конструкціями жіночності, такі як емпатія та турбота, розглядалися громадськістю як необхідний компонент належного управління» [14, с. 151].

Телефонне опитування, яке провів колектив гонконгських професорів у 2020 році [11] пока-

зав аналогічну ситуацію з отриманими нами даними щодо гендерного сприйняття жіночого політичного лідерства під час проведення фокусованого групового інтерв'ю. Як зазначають науковці, подібно до результатів вищезазначеного опитування, респонденти чоловічої та жіночої статі частіше мали більш позитивне враження про свою статі у певних аспектах. Сприйняття респондентів значно відрізнялося залежно від статі щодо «компетентних», «співчутливих», «прозорливих», «пріоритету суспільних інтересів» і «співпраці та пошуку компромісів». Літні респонденти частіше вважали, що чоловіки є більш «прозорливими» як лідери. Респонденти зі ступенем бакалавра або вище частіше вважали, що немає гендерних відмінностей у тому, щоб бути «прозорливими» та «відстоювати те, у що вони вірять, незважаючи на політичний тиск». Більше половини респондентів зазначили, що немає гендерних відмінностей у здібностях лідерів у всіх сферах політики, перелічених в опитуванні (включаючи економіку, фінанси та торгівлю; питання безпеки; соціальне забезпечення; інфраструктуру та розвиток; навколишнє середовище; освіту; політику реформи та питання праці). Зокрема, понад 80% респондентів зазначили, що гендерних відмінностей немає у «питаннях праці» (81,7%) та «політичних реформах» (80,4%) [11, с. 57].

Японські дослідники прийшли до висновку, що гендерні стереотипи часто породжуються і культивуються не тільки чоловіками, а й самими жінками. В дослідженні «Жіночий досвід викликів у кар'єрі лідера: інтегративний огляд» зазначається, що чоловіки часто отримують вигоду від прихованого феномену, відомого як «скляний ескалатор», який дозволяє їм швидко просуватися та досягати вищих позицій навіть в організаціях, де домінують жінки, і в той же час, цей же феномен зміцнює гендерні стереотипи та ускладнює жінкам досягнення керівних посад [12, с. 370]. Це говорить про те, що самі ж жінки упереджено ставляться до жінок-лідерок.

Висновки і перспективи подальших пошуків у науковому напрямі. Проведене дослідження показало, що в цивілізованому суспільстві відбуваються трансформації поглядів на роль і місце жінки в соціально-політичних формаціях. Прослідковуються позитивні тенденції в суспільних сприйняттях, особливо молоддю, політичного представництва жінок. Аналіз закордонних наукових публікацій довів, що зменшуються гендерні упередження щодо меншовартості жінок при владі порівняно з чоловіками. Іноземні вчені показують наскільки змінюється ставлення до жінок-політичних лідерок під час кризового становища у державі та наскільки вони стають, навіть більш затребуваними ніж чоловіки, в такі

періоди. В Україні сьогодні, особливо під час війни, жіноче політичне представництво, та взагалі будь-які прояви соціальної активності і лідерства, сприймаються суспільством не просто як допустимі, а й подекуди навіть необхідні складові державного поступу.

На перспективу, можемо передбачити, що з соціально-політичним прогресом та розвитком наукових досліджень нівелюється саме поняття «жіноче політичне лідерство», яке визначається як протиставлення «чоловічому політичному лідерству». Поступове долання гендерних стереотипів призведе до сприйняття жінок-лідерок як невід'ємної частини політичних процесів.

Література

1. Богданова Т. Є., Шпаковська Ю. А. Феномен жіночого політичного лідерства та його особливості в Латинській Америці. *S.P.A.C.E: Society, Politics, Administration in Central Europe*: електронний науково-практичний журнал. 2017. Вип. 2. С. 80–84.
2. Вознюк О. Концепція жіночого лідерства в контексті гендерної проблематики. *Гендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин* : збірник тез доповідей учасників постійно діючого науково-практичного семінару (Львів, 16 червня 2023 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 10–14.
3. Гошовська В. А., Даниленко Л. І. Гендерна політика й політичне лідерство: стан і динаміка розвитку в сучасній Україні. *Наукові перспективи*. 2023. №8 (38). С. 97–111.
4. Кузьмін А. А. Політичні аспекти лідерства в гендерному вимірі. *Матеріали VIII Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів. Актуальні задачі сучасних технологій* (Тернопіль, 27–28 листопада 2019). Тернопіль, 2019. С. 132–133.
5. Романюк О. Ф. Сучасні підходи до дослідження гендерних аспектів лідерства. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2021. Вип. 2(28) URL: <https://science.lpnu.ua/uk/dg/vsi-vypusky/vypusk-228-2021/suchasni-pidhody-do-doslidzhennya-gendernyh-aspektiv-liderstva> (дата звернення: 03.01.2024).
6. Рудакевич О., Щуцька, Д. Гендерні аспекти політичного лідерства в Україні. *Соціально-політичні комунікації як чинник консолідації та демократизації українського суспільства : щорічн. наук. праць*. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 14.
7. Савелюк Н. М. Гендерний аспект політичного лідерства в Україні. *Протосоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: матеріали IV Всеукраїнської науково-методичної конференції з міжнародною участю* (Умань, 22 квітня 2021 р.). Умань : Візаві, 2021. С. 71–75.
8. Секунова Ю. В., Товкун І. І. Політичне лідерство в Україні: жіночий аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 69–73.
9. Шеленкова Н. Л. Гендерні особливості прояву лідерства у молоді. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 68(4). С. 162–169.
10. Abu-Chaled M. Women in Politics: The Correlation between Women's Representation in The Political Leadership and their Social Status. *Open Journal of Leadership*, 2022. Vol.11, №3. p. 303–312. URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=120251>
11. A Study on Public Attitudes towards Female Political Leadership. Gender Research Centre. Hong Kong Institute of Asia-Pacific Studies. The Chinese University of Hong Kong, 2020. 148 p.
12. Galsanjigmed E, Sekiguchi T. Challenges Women Experience in Leadership Careers: An Integrative Review. *Merits*. 2023. № 3(2). p. 366–389.
13. Representation matter: women political leaders URL: <https://www.oliverwymanforum.com/global-consumer-sentiment/2023/sep/representation-matters-women-political-leaders.html>
14. Tatum A., Thompson S., Yates C. Perceptions of women as political leaders at a time of crisis: a psychosocial study. 2022. *Journal of Psychosocial Studies: Policy Press*. Vol. 15: Issue 3. P. 148–166.

Анотація

Ворчак І. Є. Жіноче політичне лідерство: особливості гендерного сприйняття. – Стаття.

У роботі доводиться, що для демократичного розвитку важливим є інтенсифікація включення жінок у процеси прийняття державних рішень. Діапазон перспектив в такому напрямку на сьогоднішній день є проблемою з якою стикаються всі країни. У той же час жінки продовжують завойовувати позиції політичного керівництва в ряді держав. Зміни в кількісному представництві жінок-політичних лідерів дозволяють науковцям систематично оцінювати вплив залучення жінок на такі результати, як державні витрати на охорону здоров'я, соціальне забезпечення та економічну свободу жінок. В статті використовуються останні інновації в кількісних методах задля доведення доцільності політичного представництва жінок та зайняття ними високих політичних посад. До того ж розглядається трансформація суспільних сприйняття щодо місця і ролі жінок як політичних лідерів. Доводиться, що протиставляти жіноче політичне лідерство чоловічому, необхідно, виходячи не з темпераментних відмінностей статей, а спираючись на показники результативності обох соціальних груп при досягненні поставлених політичних цілей (порівняння механізмів розробки політики чоловіками і жінками : пріоритетність при відданні переваги проблемним сферам, які приносять користь найбільш уразливим верствам суспільства через охорону здоров'я, соціальне забезпечення та освіту; протидія корупції та зосередження ресурсів на якості та послідовності надання державних послуг; створення більш рівноправних та турботливих суспільств). Підкреслюються позитивні тенденції в представленні жінок на політичній арені, що відбувається через поступове долання гендерних стереотипів і позитивне сприйняття жінок у владі. Показується трансформація світогляду сучасної молоді щодо паритетних представництв на вищих щаблях влади.

Вперше в науковій літературі надається розмежування таких понять як «гендерний аспект політичного лідерства» та «жіноче політичне лідерство». Прогнозується, що толерантне ставлення до жінок-політичних лідерок поступово стане невід'ємною частиною суспільно-політичної культури цивілізованого світу.

Ключові слова: жіноче політичне лідерство, гендерне сприйняття, жінка-лідерка, гендерні стереотипи, політична кар'єра.

Summary

Vorchakova I. E. Women's political leadership: peculiarities of gender perception. – Article.

The work proves that the intensification of the inclusion of women in the processes of state decision-making is important for democratic development. The range of prospects in this direction is currently a problem faced by all countries. At the same time, women continue to win positions of political leadership in a number of countries. Changes in the quantitative representation of women political leaders allow scholars to systematically assess the impact of women's involvement on outcomes such as public spending on health care, social security, and women's economic freedom. The article uses the latest innovations in quantitative methods to prove the feasibility of women's political representation and their occupation of high political positions. In addition, the

transformation of public perceptions regarding the place and role of women as political leaders is considered. It is proved that it is necessary to contrast women's political leadership with men's, based not on the temperamental differences of the sexes, but on the basis of indicators of the effectiveness of both social groups in achieving the set political goals (comparison of the mechanisms of policy development by men and women: priority given to problem areas that bring benefits the most vulnerable sections of society through health care, social security and education; combating corruption and focusing resources on the quality and consistency of public service delivery; creating more equal and caring societies). Positive trends in the representation of women in the political arena are emphasized, which is due to the gradual overcoming of gender stereotypes and the positive perception of women in power. For the first time in the scientific literature, the distinction between such concepts as «gender aspect of political leadership» and «female political leadership» is provided. The transformation of the worldview of modern youth regarding parity representation at the highest levels of government is shown. It is predicted that a tolerant attitude towards female political leaders will gradually become an integral part of the social and political culture of the civilized world.

Key words: female political leadership, gender perception, female leader, gender stereotypes, political career.